

Boekbespreking

The Shallows/What the internet is doing to our brains Nicholas Carr, uitgeverij Norton & Company. 256 pagina's, € 14,99
ISBN 978 0 393 07222 8 Waardering: 4 sterren (van vijf)

Hoe internet snoeit in ons brein

Internet is een eindeloos, alomtegenwoordig feestmaal.
Jammer dat het ons dom maakt – stelt heavy user
Nicholas Carr

een licht ingekorte versie van dit artikel verscheen in De Volkskrant, 22 januari 2011
copyright Carien Overdijk

In de VS woedt al jaren een moreel beladen publieke discussie over internet (zie kader). Je hebt er kampen van 'believers' en van doempropheten, die elkaar op blogs met argumenten om de oren slaan. De aanvoerders in die strijd, merendeels mediawetenschappers, it-consultants en journalisten, onderbouwen hun standpunten stevast met lange redeneringen in een deftige gebonden versie van dat zoveel oudere medium - het boek.

Bijzondere aandacht verdient het vorig jaar verschenen The Shallows. Letterlijk: het ondiepe. Met als veelzeggende ondertitel: what the internet is doing to our brains. Publicist en journalist Nicholas Carr (51), die al eerder computerkritische boeken uitbracht in Amerika, betoogt in The Shallows dat internet ons dommer maakt.

Nieuwe technieken zijn wel vaker zo weggezet (ook de typemachine, de tv en de offline- computer moesten het ooit ontgelden), maar de auteur is geen reactionair met internetvrees. Integendeel, hij is al jaren een heavy user met een site, een blog en intensief mailverkeer. Ook is hij een grootverbruiker van gedownloadede muziek en films en winkelt hij graag vanuit zijn luie stoel. Hij noemt internet een 'eindeloos, alomtegenwoordig feestmaal, elke nieuwe gang smeüiger dan de vorige.'

infostress

Tegelijk is de literair geschoolde Carr een romanticus. Zijn boekenliefde stamt uit zijn studiejaren. 'In de universiteitsbibliotheek zwierf ik vaak door de lange, smalle gangen die volgepakt stonden met boeken. En ondanks die tienduizenden banden, voelde ik nooit de gejaagdheid die voortkomt uit wat we tegenwoordig infostress noemen. De

zwijgzaamheid van die boeken, hun bereidheid om jaren, desnoods tientallen jaren op de juiste lezer te wachten, had iets kalmerends (...) Neem je tijd, fluisterden ze met hun stoffige stemmen. Wij gaan nergens heen.'

De auteur, kortom, is thuis in de digitale én de oude analoge wereld. Met *The Shallows* schreef hij, tijdelijk afgekoppeld van zijn snelle internetinfuus in de bergen van Colorado, een scherpe en bezorgde analyse van de verschillen.

De directe aanleiding was dat internet hem steeds rustelozer maakte, dat zelfs een blog van vier alinea's zijn aandacht al niet meer vasthield en dat ook vrienden en collega's zich steeds kortademiger gedroegen. Dat een van hen ooit nog een pil als *Oorlog en Vrede* zou uitlezen was onvoorstelbaar geworden.

elastiekje

Carr dook in recent hersenonderzoek en ontdekte de permanente neuroplasticiteit van het brein. 'Zuiver mentale activiteit kan op elke leeftijd onze bedrading veranderen (...) We worden, neurologisch, wat we denken.' Die constatering gaat verder dan Dick Swaab's boodschap in *Wij zijn ons brein*. Waar Swaab doelt op aangeboren eigenschappen, gaat het Carr om blijvende 'herbedradingen' door gedrag. 'Ze springen niet terug, zoals een elastiekje.' Hij schrijft in commissie, verwijzend naar talrijke onderzoeken die blijvende neurologische effecten van intensief internetgebruik zouden hebben aangetoond.

Carr stelt vervolgens het definitieve, in zichzelf gekeerde karakter van gedrukte tekst tegenover de tijdelijkheid en vloeibaarheid van digitale tekst. Mensen lezen – dat is bekend – op scherm fragmentarisch.

Digitale teksten worden daarom vaak al in hapklare brokken geserveerd, omgeven door onrustverhogende keuzemenu's, taakbalken en bewegende advertenties, 'banners' of pop-up-schermpjes. Zoek- en scrollfuncties jagen de digitale lezer nog harder door zijn schermen.

De grootste boosdoener acht Carr de hyperlink, die in alle teksten de aandacht van de lezer weglukt. Ook e-boeken bevatten soms al zulke afleiders, laat staan de nieuwe variant vooks (videobooks), digitale romans met filmpjes erin geplakt. Onder andere de prominente uitgeverij Simon & Schuster experimenteert ermee. 'Lineaire teksten zijn uit,' citeert Carr uit een interview met een topvrouw van dit bedrijf in de *New York Times*.

zonder spaties

In *The Shallows* komt Carr op voor het gedrukte boek, dat hij als het hoogtepunt van de menselijke beschaving beschouwt omdat het ons 'lineaire denken' heeft ontwikkeld. Dit deel van zijn betoog is niet alleen

soepel geschreven (de provocerend lange hoofdstukken, in saaie typografie, zijn allemaal uiterst leesbaar), maar ook bijzonder overtuigend.

De auteur schetst een evolutie van het menselijk denkvermogen vanaf het primitief snelle en schichtige associëren van de in permanent fysiek gevaar levende oermens. Hij komt via de orale vertelcultuur en de eerste getekende symbolen (en andere abstracties, zoals landkaarten en klokken) bij het schrift, dat steeds complexere redeneringen mogelijk maakte.

Tot ongeveer de 13e eeuw verschenen alle teksten in scriptura continua (een woordenstroom zonder spaties), waardoor ze alleen hardop, en dan nog moeizaam waren te ontcijferen. Lezen stond gelijk aan 'traag voordragen' en vond uitsluitend plaats in gezelschap.

Pas toen de woorden los van elkaar kwamen (een innovatie van Engelse monniken die zich razendsnel verspreidde) werd lezen makkelijker en kon het ook individueel plaatsvinden, in stilte. Een keerpunt van formaat, aldus Carr, want nu werd wat hij noemt 'diep lezen en schrijven' mogelijk, een vorm van communicatie die de afgelopen eeuwen lange, complexe gedachtengangen mogelijk maakte en de wetenschappen, ook de exacte, in een stroomversnelling bracht.

Geoefende lezers van lange, lineaire teksten bezitten, aldus Carr uit naam van de neurologie, een andere 'breinbedrading' dan de doorsnee mens. Aandachtig lineair schrijven en lezen heeft het menselijk vermogen tot abstractie, reflectie, contemplatie en verbeelding versterkt. Deze vaardigheid genereerde een 'dominante ethiek' voor alle wetenschappers en leverde doorbraken op als die van Darwin en Freud.

lichaamsdeel

De auteur ziet deze hoogontwikkelde literaire cultuurvorm nu teloor gaan door internet. 'Na 550 jaar wordt de drukpers uit het centrum van ons intellectuele leven verdrongen naar de rand.' Hij verwacht dat er de komende decennia nog volop boeken zullen verschijnen, maar ziet het aandachtige lezen van-kaft-tot-kaft nu al verdwijnen.

De Canadese mediawetenschapper Marshall McLuhan (1911 – 1980), die het effect van veel technologische ontwikkelingen goed voorspelde, biedt Carr hier houvast. 'Elk nieuw gereedschap dat de mens uitvindt, maakt het zintuig of lichaamsdeel dat het versterkt gevoellozer' schreef McLuhan, refererend aan uiteenlopende instrumenten als landbouwwerktuigen, klokken en auto's. Carr wijst erop dat satelliet-navigatiesystemen het menselijk oriëntatievermogen aantasten (zoals via tests met taxichauffeurs is aangetoond) en verwacht dat de huidige overvloed aan elektronisch gekoppelde informatie niet alleen ons geheugen, maar dus ook ons denkvermogen zal wegvreten. 'Het internet

werkt als een ongelooflijk krachtige neurale versterker.'

Dat leidt niet alleen tot verlies van cognitieve vermogens volgens Carr, maar ook tot een aantasting van onze sociale integriteit. Hersendelen die actief worden tijdens sociale interactie en waar onze empathie zetelt, blijken ook op te lichten tijdens allerlei internetactiviteiten. 'We nemen op internet menselijke gedachten en emoties waar die er niet zijn', zo citeert Carr een neurowetenschapper. 'We versmelten geestelijk met internet', concludeert hij. 'We programmeren onze computers en daarna programmeren die ons.'

onwetend

Het is verleidelijk om in Carr's goed gedocumenteerde bezorgdheid mee te gaan. Hij zet de cognitieve voordelen van 'diep lezen' overtuigend neer en is terecht kritisch over de omgang met internet. De 'generatie Einstein', die twee marktonderzoekers in een gelijknamig Nederlands boek (2007) onder multitaskende online-levende jongeren meende te ontwaren, is intussen al door menig docent ontmaskerd als chaotisch, halfslachtig en onwetend.

Toch slaan hersenonderzoekers zelf nog niet massaal alarm over een dreigende vervlakking, ook de gerenommeerde Swaab niet. De neurowetenschap is namelijk nog niet in staat om de kwaliteit van het denkvermogen aan te wijzen in het brein. De onderzoeken en tests die Carr aanhaalt, tonen weliswaar opmerkelijke fysieke veranderingen, maar kwalificeren die niet. En er is ook nog geen bewijs dat mensen die veel internetten hun sociale vermogens verliezen. Is het verbeelden van 'menschelijkheid' in dieren en dingen niet iets van alle tijden?

contemplatie

Internet, met zijn mobiele tentakels, kan alle aandacht wegzuigen wanneer je je eraan overgeeft. Maar dat doet de tv ook al decennialang met hele volksstammen. Raakten die daardoor cerebrale vermogens kwijt, of hadden ze die nooit ontwikkeld? En zal de aloude minderheid die graag uren achtereen verzinkt in een pak 'lineair' bedrukt papier dat raadselachtige genot echt willen opgeven?

Het kan. Dan blijft de vraag wat ervoor in de plaats komt. Als we 'onze intellectuele processen en sociale vermogens laten mechaniseren' en 'ons vermogen tot contemplatie kwijtraken', zoals Carr vreest, wat verwerven we dan met de hersendelen die in plaats daarvan actief worden? Daarop biedt *The Shallows* geen antwoord.

Zelf is Carr intussen alweer terug in de greep van internet, zo bekend hij in zijn laatste hoofdstuk. Toch knap dat hij tijdens zijn analoge verlof een dijk van een boek schreef. Zijn bedrading was nog niet onherstelbaar beschadigd.

Hoeraverhalen over internet hadden de afgelopen jaren de overhand. Sinds 2006 zongen geleerde Amerikanen als Anderson, Benkler, Reynolds, Tapscott, Shirky, Howe en Jarvis boeksgewijs de lof van het online-bestaan. Hun betogen waren veelstemmig en reikten van de commerciële, educatieve en democratiserende voordelen van het web tot zijn rol als redder van de gehele mensheid.

De laatste tijd rukken de critici op. Na Cass Sunstein (Infotopia, 2006) en Andrew Keen (The cult of the amateur, 2007) volgden Jaron Lanier (You are not a gadget, 2009) en Viktor Mayer-Schoenberger (Delete, 2009) met ernstige morele bezwaren. Internet zou niet alleen onze privacy en fatsoenlijke omgangsvormen onderuit halen, het medium zou ook sluipenderwijs een totalitaire maatschappij in de hand werken. Vorige week verscheen bovendien The net delusion, van Evgeni Morozov. Deze importwetenschapper uit Wit-Rusland beschrijft hoe de repressieve regimes van bijvoorbeeld Rusland, China en Iran de sociale cybermedia naar hun hand zetten, ondermeer door er zelf propaganda te verspreiden en door kleine beloningen te bieden aan reaguurders die vrijheidsstrijders op sites verbaal aanvallen en verdacht maken.

En vorig jaar was er ook nog de waarschuwing van Siva Vaidhyanathan, volbloed-Amerikaan en mediahoogleraar in Virginia (The Googlization of Everything, 2010) dat private internetbedrijven zoals Google en Apple steeds meer informatiestromen en cultuurgoed in handen krijgen en manipuleren.

Het alarm van laatstgenoemde hoogleraar sluit aan op een artikel uit The New York Review of Books, waarin Harvard-bibliothecaris Robert Darnton het Google Book Search-project hekelt. Google zou zich een digitaal monopolie verwerven op alle teksten met een verjaard copyright. 'Wat gebeurt er als de huidige eigenaren van Google het bedrijf verkopen? Wat als ze winst boven toegankelijkheid gaan stellen?'